

De Atjeh-generaal

Vilan van de Loo

DE

Het militaire leven van
Frits van Daalen

ATJEH

GENERAAL

2024 Prometheus Amsterdam

Deze publicatie is financieel mede mogelijk gemaakt door het Professor van Winter Fonds, het Cultuurfonds, de Marinus Plantema Foundation, de J.E. Jurriaanse Stichting en de Stichting Fonds voor de Geld- en Effectenhandel.

het
cultuurfonds

Marinus Plantema
Foundation

J.E. Jurriaanse®

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

© 2024 Vilan van de Loo

Omslagontwerp Suzan Beijer

Omslagbeeld Generaal G.C.E. van Daalen, gouverneur van Atjeh en onderhorigheden, te Arnhem (K. Karsen Jr./KITLV 7810)

Foto auteur Patricia Nauta

Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort

Opmaak binnenwerk Mat-Zet bv, Huizen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5455 4

Ter inleiding

We passeerden elkaar in de gang, de hoogleraar en ik. Toen ik vertelde aan de biografie van Frits van Daalen te werken, boog hij zich naar me toe en zei dwingend: ‘Je moet wel zijn militair geweld problematiseren.’ Innerlijk week ik terug voor het bevel. Ook omdat ik Van Daalen in zijn tijd zag en wist dat hij meer betekenissen had dan een militair die geweld inzette als middel bij de zogeheten pacificatie. Die te versmallen tot alleen dat, leek me onjuist.

Later besepte ik dat er aan de naam Van Daalen een zekere pavlov-reactie kleeft. Bij het hardop noemen van zijn naam in een gesprek over het koloniale verleden van Nederland komt prompt een negatieve reactie. Van Daalen heet dan een massamoordenaar te zijn, een oorlogsmisdadiger, een uitvoerder van genocide. Dat zijn zware beschuldigingen, die bij doorvragen bepaald niet altijd op argumenten zijn gebaseerd. Het past bij de neiging om militairen uit het koloniale verleden te stigmatiseren als houwdegens, als onbeschaafd, als ruw, in tegenstelling tot een zeker ‘wij’, die zoiets nooit zouden doen. De verdeling in een ‘wij en zij’ is een erfenis die voortkomt uit de toenmalige kloof tussen de militaire werkelijkheid van een koloniale oorlog en het beleid daarvoor zoals dat ontwikkeld werd in Den Haag. Daarin schuilen voor een deel de negatieve kwalificaties van Van Daalen: hij was degene die in zijn rapportages en nota’s liet zien wat de praktijk was van de gewenste imperialistische expansie. Van Daalen verfraaide die met geen enkel woord; politieke formuleringen waren hem vreemd. Dat was confronterend voor Den Haag. Het was gemakkelijker met de beschuldigende vinger naar Van Daalen te wijzen, en te vergeten naar wie de duim van de hand wees.

Lange tijd deelde ik dit negatieve beeld van Van Daalen. Dat veranderde toen ik aan het onderzoek begon voor mijn biografie van J.B. van

Heutsz. In *Uit naam van de majesteit* (Prometheus, 2020) nam ik in gedachten plaats naast Van Heutsz om zo naar zijn wereld te kijken. Van Daalen kwam ik daarin herhaaldelijk tegen. Aanvankelijk leek hij met Van Heutsz een twee-eenheid te vormen; de losse en emotionele aanpak van de eerste vormde een geheel met het op discipline gestelde karakter van de ander. Dat was vooral zo in Atjeh. Ze mochten elkaar, er was kameraadschap en onderlinge loyaliteit. Het moet een soort bromance zijn geweest, elkaar kennen met de goede en minder goede eigenschappen en het geheel waarderen. Van Heutsz maakte carrière en hij nam zijn favoriete officier mee naar de hogere rangen.

Eind 1907 brak het verbond tussen de twee door politieke verwickelingen en wat erna volgde kreeg de trekken van een vechtscheiding. Van Heutsz won en zijn bewust in het leven geroepen negatieve beeld van Van Daalen ging – kort door de bocht gezegd – de geschiedenis in. Dat proces wekte eens te meer mijn belangstelling naar de persoon Frits van Daalen en naar zijn visie op zijn carrière en op Van Heutsz. Elke negatieve opmerking over Van Daalen van de buitenwereld vond ik inspirerend, want daaruit bleek het belang om Van Daalen terug in het debat te brengen. Hij is nu zowat onzichtbaar geworden; monumenten voor hem zijn er niet in Nederland. De Van Heutsz-monumenten leiden van tijd tot tijd tot discussies waardoor zijn naam interesse blijft wekken. Van Daalen heeft dat niet.

In dit boek volg ik de chronologische lijn, beginnend met Van Daalens ouders en twee ooms. De familie Van Daalen bleek op enig moment een belangrijke militaire familie in Indië te zijn; mannen die deelnamen aan belangrijke expedities en daarvoor onderscheidingen ontvingen. In die tijd groeide Van Daalen op. Zijn vader en ooms leefden hem voor wat eer is: de rechte rug die je houdt als de wereld zich tegen je keert. Het was aanschouwelijk onderwijs. Na de Eerste Atjeh-expeditie (1873) kwam het bevel tot terugtrekken van zijn oom Eeldert, die daarna de nationale zondebok werd voor het verlies dat niet zo mocht heten. Na de Tweede Atjeh-expeditie viel zijn vader van het voetstuk door een incident met de toenmalige gouverneur-generaal. Het eindigde met ontslag, waarna een bestaan volgde op een suikerfabriek. Sic transit gloria mundi (Zo vergaat de glorie van de wereld). Met die emotionele bagage werd de jonge Frits militair in het Oost-Indische Leger.

Van Daalen maakte carrière in een tijd van imperialistische expansie: Nederland wilde het gehele gebied van de kolonie onder het eigen gezag

brengen. Dat heette pacificatie, al werd er geen vrede gebracht maar controle. Het was vooral in Atjeh een harde interventie in de dynamiek van oorlogen tussen sultanaten en andere vorstendommen, een dynamiek die een zekere interne staatsvorming bevatte. Om de controle te brengen en te houden was hard militair optreden noodzakelijk. De officieren van de generatie Van Daalen konden dat, en met succes, zoals het aantal uitgereikte Militaire Willems-Ordes bewees.

Te midden van de anderen was Van Daalen, voor zover bekend, de enige met een Indische achtergrond. In de kranten werd op dit 'anders-zijn' van tijd tot tijd gewezen, vooral wanneer hij een carrièrestap zette. Mogelijk woog dat mee in het conflict van 1907. Van Daalen was toen gouverneur van Atjeh, evenals Van Heutsz dat voor hem was geweest. Deze was vervolgens gouverneur-generaal geworden. In principe kon Van Daalen dus ook die stap zetten. Maar het moet voor koloniale kringen ondenkbaar zijn geweest dat een 'sinjo', zoals Van Daalen soms werd aangeduid, de onderkoning van Indië zou worden, waardoor pur sang Hollanders voor hem zouden moeten buigen. Een racistische tijd, zonder meer.

Keuzes

Tijdens het onderzoek moest ik keuzes maken voor de opzet van de biografie. Deels noodgedwongen; zo ontbraken er relevante stukken die informatie boden over het leven van Van Daalens echtgenote Betsy. De gegevens zijn schaars. Uit de brieven die Van Daalen aan haar schreef en waarin hij dus reageert op hetgeen zij schreef, blijkt ze een zelfstandige vrouw die zich niet snel de wil van haar echtgenoot laat opleggen. Haar leven als officiersvrouw stemt tot nadenken. Hoe kon ze bij hun huwelijk voorzien dat het zo zou gaan, om aan zijn zijde dat militaire leven mee te maken, daarbij moeder te worden van vier kinderen? Ze moet er vaak alleen voor hebben gestaan, emotioneel gezien.

Ook over de kinderen is weinig bekend, deels als gevolg van de geslotenheid van Van Daalen zelf, die zijn persoonlijke leven niet in de kranten bracht, deels door het gebrek aan bronnen; in het familiearchief van Van Daalen ontbreken bijvoorbeeld brieven. Wel is duidelijk dat de zoon van Van Daalen geen militair werd, in tegenstelling tot zijn vader, grootvader en overgrootvader. Het betekent dat Van Daalen de laatste militaire telg was van deze roemruchte familie.

Een praktische keuze is de relatief weinige aandacht die ik geef aan de verzamelingen die Van Daalen aanlegde. Vooral tijdens zijn expeditie door de Gajo-, Alas- en Bataklanden (1904) moet hij het een en ander hebben verzameld. Hoe en onder welke omstandigheden is niet altijd even duidelijk, wel dat in de context van een oorlogssituatie de criteria voor evenwichtige machtsposities veranderen. Daarbij is het een overdenking waard dat goederen ook tegen een meerwaarde verkocht konden worden aan militairen. In 1905 exposeerde Van Daalen zijn stukken te Batavia; de collectie-Van Daalen bevindt zich momenteel in het Wereldmuseum te Leiden. Dat het geen kleine verzameling is, blijkt uit een bericht dat journalist Karel Wybrands in *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* in 1927 publiceerde. Hij schrijft onder meer:

Men heeft toen naderhand in het Museum te Weltevreden eene tentoonstelling gehouden van sieraden, verzameld [*sic!*] door de kolonne Van Daalen. Ik stond daar, naast Snouck Hurgronje en Hazeu, en ik zei, en schreef: ‘Dat is een drukfout. Daar had moeten staan: gestolen, in plaats van verzameld.’

En ik uitte mijn smart en toorn bij de gedachte dat de kunstvaardige handen die al die mooie sieraden hadden gewrocht, thans door den dood en welk een dood! waren verstijfd. ‘Een geur van bloed, een walm van wreedheid stijgt van die tafels op!’ riep ik uit. Dr. Snouck Hurgronje keerde zich om en ging peinzend weg.¹

Een scherpe veroordeling, modern aandoend omdat pas in de laatste tijd de aandacht voor roofterkunst toeneemt. Verzamelen was niet uitzonderlijk voor officieren, meerdere collecties zijn hieruit voortgekomen. In *Making and Unmaking Indonesian Islam. Legacies of Colonialism in Museums* (diss. UvA 2022) geeft Mirjam Shatanawi een beeld hiervan. In deze wereld van musea loopt al langer de discussie over teruggave, eigenaarschap en zorgplichten, wat al leidde tot overdracht van stukken. De uiteindelijke bestemming van de collectie-Van Daalen is nog niet bekend.

Vrouwen en kinderen

Tijdens het onderzoek voor deze biografie stuitte ik herhaaldelijk op het beladen onderwerp van het doden van vrouwen en kinderen tijdens

vooral militaire confrontaties in Atjeh. Tijdens debatten in de Tweede Kamer werden daarover vaak afkeurende woorden gesproken; zo iets hoorde niet. Het zei iets over het beeld dat er leefde van deze groep: kwetsbaar en niet in staat om een tegenstander te zijn. De militaire werkelijkheid in Atjeh liet zien dat ze dat wel waren, maar ook hier was een aarzeling om ze als volwaardige vijand te beschouwen. Dat kwam niet alleen voort uit een geïmporteerd beeld van Europese vrouwen, maar ook uit het besef dat kinderen de toekomst van een volk zijn en vrouwen de potentiële moeders van een nieuwe generatie. Wie deze groep doodt, neemt die toekomst weg – en dat besef viel buiten elke notie van oorlogsnoodzaak.

Hier en daar in de koloniale bronnen is het besef aanwezig dat de Atjehse vrouwen wel die tegenstander konden zijn; uiteraard waren vooral militairen van dit besef doordrongen. Namen als Tjoet Meutis, Potjoet-Barin en Tjoet Nja Dinh boezemden veel angst in, vooral in de decennia van eind negentiende, begin twintigste eeuw. Er waren meer van deze vrouwen, soms optredend met een eigen leger, soms aan de zijde van een mannelijke verwant. De bekendste is nog altijd Tjoet Nja Dinh, een echtgenote van Teukoe Oemar. Na de dood van haar man vocht zij verder zolang ze kon. Het zijn deze ‘female warriors’, zoals Myra Mentari Abubakar (Australian National University) ze in haar promotieonderzoek noemt en die een grotere plaats innemen in de Atjehse geschiedenis dan in de Nederlandse koloniale geschiedenis. Daar is wel de erkenning van hun bestaan in de strijd voor een vrij en onafhankelijk Atjeh, en de waardering voor hun eigenschappen als leiderschap, onverschrokkenheid, strategisch trouwen en uithoudingsvermogen. De kennis van Tjoet Nja Dinh is vooralsnog gebaseerd op het geromantiseerde levensverhaal dat Madelon Lulofs optekende in *Tjoet Nja Dinh* (1948).² In diezelfde Atjehse geschiedschrijving bestaat een eigen visie op Van Daalen, negatief en voortkomend uit zijn optreden tijdens de grote expeditie van 1904. De ene visie sluit aan op de andere; elk is waar op een eigen manier.

In dit boek

Met dit boek hoop ik een breder beeld van Van Daalen te tonen dan alleen dat van een gewelddadige militair. Ik beschrijf hem in zijn tijd, in zijn omgeving van andere militairen – eveneens gewelddadig – en in zijn

contacten met het gezag in de kolonie en het gezag in Nederland. De interacties bleven me verbazen, vooral de opportunistische afwegingen van de regering. Veel vertoon van morele verontwaardiging over militair geweld leek voor de bühne te zijn, zonder dat het leidde tot een ingrijpende wijziging van het beleid. Van Daalen was te weinig politiek om hiermee efficiënt om te kunnen gaan, zoals herhaaldelijk uit zijn correspondenties blijkt. Zelfs de overduidelijke gunstbewijzen van het Koninklijk Huis kon hij niet goed op betekenis schatten. Wie leeft naar de letter, mist daardoor de geest ervan.

Door deze context erbij te betrekken, wordt het beeld van Nederland als koloniale natie scherper maar niet fraaier. Er is herhaaldelijk een zekere achteloosheid merkbaar als het gaat om de defensie van Indië, zelfs tot uiting komend in het vanuit Nederland voorschrijven van het type materieel dat in Indië door het leger gebruikt mocht worden. Als legercommandant heeft Van Daalen zich daartegen scherp verzet, tevergeefs. Ook signaleerde ik een zekere mate van vriendjespolitiek als element in het koloniale beleid, wat een instabiele factor is voor een natie. In de grote crisis van 1907/1908, nadat Van Daalen zijn ontslag als gouverneur van Atjeh had ingediend, liet de toenmalige gouverneur-generaal Van Heutsz door zijn voormalige adjudant Colijn bezwarend materiaal verzamelen. Van Heutsz had ook op persoonlijke gronden de steun van minister van Koloniën Idenburg. Beleid en persoon en emotie waren in het koloniale verleden in ondoorgrondelijke mate met elkaar verknoot. Dat blijkt goed uit de opgenomen citaten uit de brieven van Atjeh-officier K. van der Maaten.

Voorals heb ik met deze biografie een beeld van Van Daalen willen geven als militair en bestuurder, een man opererend in een imperialistische tijd. Daarbij heb ik vooral gebruikgemaakt van contemporaine bronnen als kranten, brochures, brieven en overheidsstukken. Een belangrijke aanvulling hierop vormde het familiearchief-Van Daalen, dat mij door nazaten in bruikleen werd gegeven, zonder voorwaarden te stellen aan hetgeen ik hieruit zou gebruiken of aan wat ik erover zou schrijven. Met de gebruikte termen, plaatsnamen, titels en persoonsnamen volg ik de spelling daaruit. De leesbaarheid staat daarbij voorop. Ik heb ervoor gekozen om in alle bronnen de oorspronkelijke spelling over te nemen, ook wanneer het verouderde of verkeerde spellingen betrof, omwille van historische accuraatheid. Wel zijn, om verwarring te voorkomen, de krantentitels consequent gespeld, ook wanneer de krant in

kwestie geen consequente spelling handhaafde. Termen als ‘senang’ acht ik ingeburgerd; andere termen worden waar nodig toegelicht.

Voor alles heb ik het leven van Van Daalen willen reconstrueren, in zijn tijd bezien, ook omdat het nu buiten het tegenwoordige morele kader valt. Ik zag de betekenissen van militair geweld steeds veranderen, in zijn tijd van leven en na zijn dood. Wat me bijbleef, is Van Daalens vraag om rechtvaardig beoordeeld te worden: ‘Ik wensch alleen, dat men in Nederland *rechtvaardig* over mij zal oordeelen [...]’.³ Daaraan heb ik met deze biografie een bijdrage willen leveren door bronnen zorgvuldig tegen elkaar af te wegen in de historische context.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar velen die bereid waren hulp te verlenen in wat voor vorm ook. Uiteraard ben ik alleen verantwoordelijk voor het eindresultaat.

In een vroeg stadium dachten Pamela Pattynama en Kathryn Wellen met mij mee over dit project; voor gerelateerde projecten kreeg ik steun van de Stichting Matchingfonds (De Coöperatie), de Auteursbond en Ce-win (Collectieve erkenning van Indisch en Moluks Nederland). In de Vereniging Veteranen Regiment van Heutsz (VVRVH) vond ik bemoedigende en inspirerende gesprekspartners. Fondsen maakten het me mogelijk me langere tijd op het onderzoek en schrijven te concentreren, een luxe waarvoor ik zeer erkentelijk ben aan het Professor van Winter Fonds, het Cultuurfonds, de Marinus Plantema Foundation, J.E. Jurriaanse Stichting en de Stichting Fonds voor de Geld- en Effectenhandel.

Enkele archieven waren meer dan behulpzaam, zoals het Haags Gemeentearchief, waar ik van de Nieuwe of Littéraire Sociëteit De Witte besloten stukken mocht inzien, de Historische Collectie Korps Veldartillerie (HCKVA) waar George Everdij me voorzag van nuttige informatie, Cultureel Maçonniek Centrum ‘Prins Frederik’ en Museum Bronbeek.

Meedenkers waren er ook over grote en kleine kwesties. Mijn dank gaat uit naar Myra Abubakar, Karel van Dreumel (oud-commandant Bronbeek), Maarten Fornerod (Indische Genealogische Vereniging), Anabel Gallop (British Library), Yvonne van Genugten (Indisch Herinneringscentrum), Emile Kempees, Peter Laugeman, Martine van de Loo, Jim van der Meer Mohr, Evert Mutter, Roel de Neve (Stichting Indisch

Genealogisch Erfgoed), Harm Stevens, Marc Tierolf, M.J.H.M. van Uhm (vereniging officieren Regiment van Heutsz), J.J. Witkam en anderen, vooral degenen die mij mailden over een militaire voorvader in Atjeh.

Ook dank ik degenen die enkele of alle hoofdstukken wilden mee-lezen en voorzien van commentaar: John Klein Nagelvoort, Ingrid Düm-pel, Gerard Geerts, Lody Zandbergen, Lizzy van Leeuwen en Benedict Janssen.

De nazaten van Van Daalen dank ik voor het onvoorwaardelijk in bruikleen geven van het familiearchief: Maarten Pliester en E.D. Pliester schonken me vertrouwen en vrijheid.

En last but not least dank ik Bert, die mijn steun en toeverlaat is.

Een familie met eergevoel, 1822-1878

De jonge Frits van Daalen groeide op met de zekerheid de zoon te zijn van een belangrijke man. Zijn vader was een gedecoreerd militair, genoot aanzien en respect, en had een grote toekomst voor zich. Ook had Frits een kolonel tot oom en een oom die hoofdredacteur was van de veelgelezen *Java-Bode*. Rond 1874 veranderde het familieleven. Zijn vader vertrok na een conflict uit het leger, de ene oom ging met ontslag naar Nederland, de andere oom werd in de gevangenis gegooid.

Frits van Daalen was het oudste kind, de eerste zoon en degene die tot op de letter dezelfde namen droeg als zijn vader. Van hem moet hij de eerste levenslessen hebben gekregen: hou je rug recht, persoonlijke eer is het belangrijkste, ongeacht het commentaar van de wereld, ongeacht de consequenties voor je eigen gezin.

De vader

Vanaf het midden van de negentiende eeuw groeide de koloniale macht in de Oost, per dag steviger de eilanden in de greep houdend met verordeningen, regels en rechtspraak, met verenigingen en organisaties, met een uitdijende bureaucratie die waar mogelijk ambtenaren voor toezicht en controle vestigde op Java en in de Buitengewesten, en met het Oost-Indisch Leger dat vanuit het verre Den Haag steeds meer opdrachten ontving voor verovering van het omvangrijke gebied, terwijl de daarvoor toegekende budgetten achterbleven.

Wat eveneens groeide, was de Europese maatschappij in Indië. Het waren de Europese mannen die de hoogste functies bezaten, bevorderd werden tot opperofficier in het leger en de meest begeerlijke partijen waren op de huwelijksmarkt. De toplaag. Hoe Europeeser een man was,

hoe beter zijn kansen waren om carrière te maken. Een ideale Europeaan was roomblank, christen, sprak accentloos de taal en was meestal in het bezit van het Nederlandse paspoort.

De eerste luitenant Van Daalen, adjudant van kolonel W.E. Kroesen, de commandant van Celebes en Onderhorigheden, had het allemaal, met daarbij ook de gunst van Kroesen. De gunfactor van een meerdere was cruciaal voor elke officier die promotie wilde maken. Van Daalens gerechtvaardigd optimisme over zijn toekomst moet gegroeid zijn met de geboorte van zijn eerste zoon. Op 23 maart 1863 kwam deze ter wereld in Makassar (Celebes), waar Van Daalen dankzij militair optreden een zekere reputatie bezat. Het kind kreeg dezelfde namen als zijn vader: Gotfried Coenraad Ernst van Daalen.

Geen lettertje voor zichzelf. Een junior. Voorbestemd om in vaders voetsporen te treden. Militair, ambitieus, Europees. Toch was er iets anders.

Met deze namen werd de jonge Frits niet ingelijfd bij de familie van zijn moeder. Daar bestond een goede reden voor. Over Minette Weijergang vertelt het familieverhaal dat zij via haar grootmoeder verwant was aan de radja van Sidenreng, en geparenteerd was aan de vorst van het staatje Tanete (Celebes). Ook vertelt het verhaal dat de vorst, verguld over dit nieuwe takje aan zijn stamboom, aan de baby een slavine cadeau deed, evenals een ster en een lans.¹

Het familieverhaal gaat over een verwantschap met hoge adel, wat destijds meer aanzien had dan een inheemse voormoeder. Zo'n vrouw bracht meestal 'Indo's' voort, een woord gebruikt voor lagere klasse Indo-Europeanen, de onderlaag van de Europese maatschappij. Gezien zijn adellijke voorouders, kon Fritsje van Daalen dus geen Indo zijn, maar ging hij door voor even Hollands als zijn vader.

Dat de eerste luitenant Van Daalen met Minette Weijergang getrouwd was, toont de kracht van dit adellijke verhaal. Minette was licht van uiterlijk en kon, zeker in Indië, doorgaan voor een Hollandse vrouw, zij het met een Italiaanse teint. Van Daalen moet evenwel hebben beseft dat hun kinderen wel donker van uiterlijk konden worden, met alle consequenties van dien. Hoe donkerder, hoe meer deuren gesloten bleven. Dat risico zou dan op de vader een weerslag hebben. Dat de eerste luitenant Van Daalen een calculerend man was, tonen de eerdere feiten. Drie jaar voor zijn huwelijk met Minette, in 1861, kreeg hij met een inheemse vrouw een zoon, Arthur. Hij erkende het kind, dat daarmee de Neder-

Minette Weijergang, moeder van Frits van Daalen. Zij had een Indische achtergrond. (Familiearchief Van Daalen)

landse nationaliteit kreeg maar trouwde de moeder niet. Zij ontbreekt in de familie verhalen. Arthur werd in 1860, het jaar voor het huwelijk van zijn vader, op de boot naar Nederland gezet voor een opvoeding. Hij was toen pas twee jaar. Deel uitmaken van het nieuwe gezin van zijn vader mocht hij niet. Frits gold derhalve als de eerste zoon.

De eerste twee jaar van zijn leven bracht Frits door in Makassar. Hoe het was, welke indrukken hij opdeed, is speculeren. Het tropisch klimaat. Een officierswoning met rust, reinheid en regelmaat. Bedienden. Een baboe voor zichzelf. Hij was de zoon die wél welkom was. In 1864 kreeg hij een broer, James William. Weer een jaar later verhuisde het gezin. Zijn vader was eervol ontheven van zijn adjudantsfunctie en overgeplaatst naar Weltevreden, Batavia (Java).

Het is dan 1865. In Weltevreden, een voorstad van Batavia, woonde de

elite van de koloniale maatschappij. De gouverneur-generaal had er zijn paleis en daarmee was het stadje het informele centrum van de Europese macht. Dat toonde in de brede lanen, de grote woningen, in een weelderige aanwezigheid van bomen – de gecultiveerde natuur – en in een gezonder klimaat dan in Batavia; wie in Weltevreden woonde en zich daar kon handhaven, had geld en aanzien.

Of wilde dat hebben.

In de aanzienlijke stad was het militaire element eveneens aanwezig, hier waren gelegerd, vertelt een oude almanak:

1. Weltevreden. Stafmuzij
- 2 Veld-bataillons infanterie.
- 1 Subsistenten-depôt.
- 2 Veld-batterijen artillerie.
- 2 Kompagniën vesting-artillerie.
- 1 Id. sapeurs.
- 2 Id. Kavalerie (te Rijswijk)²

Officieren als Van Daalen betrokken een eigen woning. In de *tangsi's* (kazernes, kampementen) woonden de onderofficieren, de soldaten en hun vrouwen. Zij waren vooral Javaans, Ambonees (Moluks) en ook Indo-Europees, geboren uit een Europese vader en een inheemse moeder. Lagere rangen, lagere klassen, lager aanzien – de minachtende term ‘Indo-proletariaat’ drukte dat treffend uit. Het was een andere wereld.

In Weltevreden werd Van Daalen tewerkgesteld bij het subsistentenkader (voor doortrekkende militairen), waar doorreizende militairen verbleven. Zijn reputatie als offensief ingesteld militair moet hem vooruit gereisd zijn, evenals de berichten over zijn onderscheidingen. Een man die op weg was naar de top, wist men. De berichten die de afgelopen jaren over hem uit Celebes waren gekomen, wezen er genoegzaam op. Die doen vermoeden dat in ieder geval de officieren in Weltevreden wisten wie deze Van Daalen was.

Van Daalen kwam met de reputatie van een intelligent militair, iemand die van evenveel waarde was bij strategisch overleg als tijdens een gewapende confrontatie. Zulke mannen waren belangrijk voor het leger. Nog voor de verhuizing naar Weltevreden had zijn commandant Kroesen hem met nadruk aanbevolen voor een onderscheiding. Kroesen schreef onder meer:

In de korte periode waarin ik als Militair Commandant van Celebes het bewind voerde heb ik meerdere expedities moeten sturen.

In 1859 de expeditie tegen Boni, in 1862 de tocht tot herstel van de rust in twee bergdistricten en hetzelfde jaar de tocht naar de Forothea-eilanden. Bij het organiseren van al deze expedities, bij alles wat voor de ten uitvoerlegging nodig was, en bij de ten uitvoerlegging zelf, ben ik op de loffelijkste wijze bijgestaan door mijn adjudant, eerste luitenant G.C.E. van Daalen.

Op het ogenblik van het gevecht zelf bracht hij mijn bevelen met de meeste kalmte en juistheid ervan, gelijk hij zich ook van de onmiddellijke en stipte uitvoering overtuigde, over. Hij is derhalve ten volle behulpzaam geweest en ik vermeen dat hij ter zake zeker een onderscheiding heeft verdiend.³

Tussen verdienen en ontvangen zat evenwel enige tijd. Het duurde tot 1870, en er moest nog een tweede voordracht bijkomen, eer deze onderscheiding werd toegekend in de vorm van ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Van Daalen maakte snel en goed carrière. In november 1865 werd hij aangesteld bij de generale staf, wat een invloedrijke positie was. De bevordering tot kapitein volgde het jaar erna en in 1869 kwam de grote stap opwaarts met de benoeming tot adjudant van de commandant van het Oost-Indische Leger Kroesen en chef van de Eerste Afdeling van het departement van Oorlog.

De *Regerings-almanak* formuleerde het belang van die positie als volgt:

Onder den Gouverneur-Generaal, opperbevelhebber van de landmagt in Nederlandsch-Indië, is met regtstreeksch bevel belast een commandant van het indisch leger met rang van generaal-majoor of luitenant-generaal, wien als adjudant een kapitein is toegevoegd.⁴

De conduitestaten uit deze periode geven een goed beeld van waarin de vader van Frits zich van anderen moet hebben onderscheiden en ook welke militaire deugden dan van belang zijn. Een officier moest een militaire expeditie kunnen leiden, tact genoeg bezitten om met de bevolking om te kunnen gaan en hij moest zich kunnen gedragen op recepties. Van Daalen kon dit, getuige de opmerkingen op deze staten. Zo